

Elogis de la pedagogia

Un homenatge al compromís amb l'educació

Ferran Sánchez Margalef
Karine Rivas Guzmán (eds.)

Elogis de la pedagogia

Elogis de la pedagogia

*Un homenatge al compromís
amb l'educació*

**Ferran Sánchez Margalef
Karine Rivas Guzmán (eds.)**

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Pedagogies UB

ÍNDEX

Presentació. Elogi d'un elogi <i>Ferran Sánchez Margalef, Karine Rivas Guzmán</i>	9
Elogio a la pedagogía: de la lección dormida a la equivocación entre flores <i>Daniel Izquierdo Clavero</i>	15
Elogi de la pedagogia sistemàtica. Notícia sobre l'assaig modern de bastir una arquitectònica pedagògica <i>Isabel Vilafranca Manguán, Conrad Vilanou Torrano</i>	33
Disputar la pedagogia <i>Jordi Solé Blanch</i>	61
La pedagogia com a forma de vida. Breu esbós filosòfic a partir de la noció d'exemplaritat <i>Eric Ortega González, Raúl Arango Pérez</i>	83
Otro elogio de la escuela <i>Laura Fontán de Bedout, Enric Prats Gil</i>	99
Paisatges «excelars»: tot cercant estructures que obrin pensaments <i>Raquel Cercós i Raichs, Eulàlia Collelldemont Pujadas</i>	123
Poesía y pedagogía en la Atenas clásica: sobre el lugar de la poesía en la educación de los más jóvenes <i>Raúl Navarro Zárate</i>	139
Elogis dels grans llibres. Filiacions i genealogies d'un ideal formatiu <i>Àngel Pascual Martín</i>	159
Del entusiasmo y la herejía. La formación en la posmodernidad <i>Paolo Scotton</i>	177

Del llibre a la pantalla: de com les narratives audiovisuals amplien la pedagogia <i>Àlex Egea Andrés</i>	199
Notes biogràfiques.....	209

PRESENTACIÓ. ELOGI D'UN ELOGI

FERRAN SÁNCHEZ MARGALEF

KARINE RIVAS GUZMÁN

Universitat de Barcelona

Elogi és una paraula que atresora una gran puresa i bellesa. Elogiar és evocar la finita perfecció percebuda en les diferents parcel·les del món que habitem o, si es vol, posar nom a les virtuts del nostre entorn i transmetre el reconeixement envers elles. Si les paraules suggereixen sentits, sensacions, colors i, fins i tot, olors, elogiar és d'aquells mots que, just pronunciar-lo, quan les lletres que formen aquest verb, convertides en so, comencen a lliscar a través dels nostres tímpanes, quelcom agradable es remou en la intimitat del nostre ésser. I és que elogiem allò que admirem o desitgem, encara que no tota mostra de respecte o d'estima sigui un elogi, ja que si sovint no escollim allò que admirem, estimem o desitgem, sí que elegim no només què elogiem, sinó també com ho fem.

Tot ésser humà té diferents preferències en la seva existència. No obstant això, és comú entre les persones mostrar reconeixement per allò que apreciem com a bo i desitjable perquè, com apunta Gòrgies, «un home, una dona, un discurs, un fet, una ciutat, una acció, allò que és digne d'elogi ha de ser honorat amb l'elogi» (Piqué, 1988: 106). Així i tot, elogiar tampoc no tracta solament de reconèixer allò que és virtuós; la seva força recau en la dialèctica que s'estableix entre l'elogiador i l'elogiat, en la projecció de l'admiració de l'un cap a l'altre, tant si és alguna cosa tangible com si no ho és. I és que una de les granses de l'elogi és que la persona desplaça el focus d'atenció d'ella mateixa cap a l'altre. Si bé la vanitat ha portat, en repetides ocasions, a alabar-se un mateix, la màgia d'elogiar consisteix a distingir els comportaments o elements dignes de ser enaltits que van més enllà de l'ego. Per bé que la finalitat de l'elogi transcendeix la persona que el professa, en una cerca d'harmonia i pau amb l'objecte o el subjecte elogiat, l'autor de l'alabança discrimina, al capdavall, les qualitats dignes de ser alabades i en reconeix la noblesa.

D'aquesta manera, el plaer de l'elogi va més enllà de ser rebut, rau també en el vincle, el llaç entre les dues entitats que hi participen.

Un elogi també és una manera d'estimar; no tant a la persona o l'element alabat com a les virtuts i qualitats que desprèn. De fet, quan elogiem, estimem

per partida doble. D'una banda, estimem quan atorguem un valor extraordinari a una qualitat que apreciem com a captivadora i, tot seguit, estimem allò a què prèviament hem donat aquell valor. Vivim rodejats d'un gran volum d'estímul i dades que fluctuen a gran velocitat (Aguilar, 2016) i que són captats a través dels nostres sentits, els quals ens modelen i eduquen al llarg de la vida. D'entre tots, uns pocs, aquells que seran susceptibles de ser admirats, aquells als quals concedim el privilegi de deixar una empremta profunda en el nostre ésser, aquells que utilitzarem per projectar un ideal en el qual emmirallar-nos seran dignes de ser elogiats.

No trobem una sola manera d'elogiar, ja que els encomis poden ser tan variats com els mateixos límits de la creativitat humana. Un epitafi, una pintura, un vers, una rosa, un silenci, una mirada, una ofrena o, com és aquest cas, un escrit, poden convertir-se en elogis. La vida en si, en aquells moments en què sentim que estem a prop de la plenitud, pot ser entesa, també, com un elogi; a la immensitat de l'univers, a un tot i a un res.

Històricament, trobem tota mena de manifestacions i formes que s'han adjectivat com a elogis. Etimològicament, elogi té una procedència grecolatina. *Elogeion*, en grec antic, ens remet a la mateixa paraula *logos* i s'associa, precisament, a parlar bé d'algú i, també, a les composicions poètiques o dístics que expressaven dolor. *Elogium*, en llatí, feia referència a les inscripcions escrites a les tombes o a les escultures en què s'alabava la figura que allí jeia o hi era representada. Ens agradaria, tenint en compte la procedència del mot, apuntar un dels elogis més bells que mai algú hagi fet, malgrat que no se n'hagi pogut confirmar l'autenticitat, que no és altre que el que va fer Aristòtil quan va acomiadar-se de Plató, lloant tant el coneixement com la profunditat ètica del seu mestre, amb qui decidí passar més de vint anys de la seva vida: «Aquí jau un home que va demostrar com ser savi i bo al mateix temps».

Les expressions i els elogis del meravellament humà envers l'univers han estat constants al llarg de la nostra tradició. A continuació aportem quatre exemples, dels molts que podríem apuntar, d'elogis representats i materialitzats de diverses formes com a prova de la varietat de la naturalesa de l'elogi: el primer, en forma de text sagrat a la Bíblia; el segon, en l'àmbit arquitectònic, al Taj Mahal; el tercer, materialitzat en llibre, d'Erasme de Rotterdam, i, finalment, uns discursos funeraris, de Derrida. Començant per la Bíblia, cal assenyalar que la tradició cristiana ens recorda que hem de centrar-nos en les virtuts, més que no pas en els defectes, i que, quan les trobem, hem d'enaltir-les, ja que, tal com predicà Jesús amb el seu exemple, les paraules agradables i sinceres aconseguen que les persones s'esforcin per fer bones accions, alhora que la persona que les pronuncia experimenta el gran obsequi de donar.

No debades, elogiar transcendeix qualsevol cultura o context occidental. Trist i abatut, Sha Jahan, emperador de l'imperi mogol, després de la mort de la seva esposa, Mumtaz Mahal, l'única persona a la qual veritablement estimà al llarg de la seva vida, ordenà construir una de les meravelles de la humanitat, que porta el cognom de la seva estimada. El Taj Mahal, situat a la riba del riu Yamuna, serà, a la vegada, un elogi de la bellesa i l'amor i un mausoleu on descansaran les restes mortals de la bella emperadriu (Sundaresan, 2011).

Però no sempre s'ha fet servir l'elogi per alabar. Erasme, en el seu *Elogi de la bogeria*, l'utilitza, precisament, per criticar les misèries terrenals i divines que observa en la seva societat (De Rotterdam, 2011). Mitjançant un discurs ple d'ironia, escrit amb un clar rerefons d'humanisme cristià, el de Rotterdam satiritza les actituds pròpies de la indignitat humana. D'alguna manera, l'elogi de les banalitats i la vanaglòria humana que tan bé descriu Erasme és el triomf de la neciesa i, precisament, de tot allò que, certament, dista de ser elogiabile des d'una perspectiva cristiana.

Acabarem aquest brevíssim recorregut històric dels elogis, que dona compte de la varietat i la historicitat d'aquests a través dels mil·lennis, amb un autor postmodern com és Derrida i els discursos personalitzats als seus amics difunts com a veritables càntics i elogis de la fidelitat i l'amistat:

[...] cada vez que escribe con ocasión de la muerte de algún amigo o maestro, Derrida se refiere [...] a cómo la imposibilidad de encontrar el valor para hablar ante la tumba del muerto es, al mismo tiempo, la posibilidad de tener el coraje de elevar la voz en el momento en que, justamente, falta el ánimo (encouragement) para decir apenas (a peine) adiós.¹

Com anem advertint, d'elogis n'hi ha hagut de tota mena, s'han conformat de diverses formes i s'han dirigit a tot tipus d'objectius. Aquest llibre, en consonància amb la tradició del Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social (GREPPS), cerca elogiar la pedagogia des de perspectives ben diverses i donar compte de les múltiples fonts de les quals beu i es nodreix. La combinació d'elogis i pedagogia no és atzarosa, ja que saber elogiar sense afalagar i saber vituperar sense ferir és una condició pedagògica (Chico, 2006). Si entenem que l'amor envers el saber és necessari per a l'existència, en primer lloc, del pensament pedagògic i, en darrer terme, del fenomen educatiu, sabrem copsar que l'elogi de l'educació ha estat un deure deontològic i una manera constant de treballar des de la creació del GREPPS que s'ha plasmat a través de la pràc-

1. Bravo, 2009, pàg. 65.

tica docent i les diferents contribucions acadèmiques. Això no obstant, amb la ferma voluntat de (re)valorar una pedagogia humanista i crítica, s'han reunit un conjunt d'elogis, materialitzats en capítols que han donat forma a aquesta obra, que no tenen altra finalitat que, exclusivament, admirar, enaltir i embellir l'educació, sense la qual hauria estat impossible la transmissió cultural al llarg dels segles i, per tant, ha estat imprescindible per donar llum a tot el que conforma la civilització, acabant per aquest llibre: tot comença i finalitza amb l'educació.

El capítol de Dani Izquierdo, «Elogio a la pedagogía: de la lección dormida a la equivocación entre flores», és una lloança pedagògica des de l'estètica que ens recorda com és d'important la sensibilitat en l'educació. Partint de quatre punts cardinals apuntats per Xirau, que són la intel·ligència, la sensibilitat, el temperament i la vocació, l'autor ens obre un món a aquestes quatre virtuts evocant les persones de la seva experiència vital que les han encarnat.

La professora Isabel Vilafranca i el professor Conrad Vilanou, amb el capítol «Elogi de la pedagogia sistemàtica. Notícia sobre l'assaig modern de bastir una arquitectònica pedagògica», fan un encomi de la pedagogia sistemàtica i el seu recorregut des de la seva introducció a Catalunya sota el guiatge de Xirau i Roura-Parella. Reivindicant aquesta tradició pedagògica, repassen la seva petjada des que sorgeix la Secció de Pedagogia de la Universitat de Barcelona i la seva evolució fins a adquirir la doble dimensió, històrica i sistemàtica, que va donar llum a l'àrea de la Pedagogia General.

El capítol del professor Jordi Solé, «Disputar la pedagogia», és un elogi de l'educació crítica que es trama a partir d'assenyalar totes les pràctiques dubtoses, així com els perills que ha d'afrontar la pedagogia convertida en una disciplina amnèsica centrada en el mercat laboral, exempta d'un compromís públic, influenciada per una deriva quantitativa i emocional, i sense fonamentació teòrica.

Els professors Eric Ortega i Raúl Arango, en el capítol «La pedagogia com a forma de vida. Breu esbós filosòfic a partir de la noció d'exemplaritat», fan un elogi de la noció d'exemplaritat des de diversos enfocaments filosòfics i destaquen la seva rellevància per a l'argumentació, la moralitat i la pedagogia, així com el seu potencial per exemplificar i guiar el comportament humà. Els autors analitzen la concepció aristotèlica i kantiana de la noció d'exemplaritat, així com quatre dels seus desenvolupaments contemporanis (Max Scheler, José Ortega y Gasset, Giorgio Agamben i Alessandro Ferrara), per conceptualitzar la vida pedagògica com un tipus de vida exemplar que, tot i que no es pot caracteritzar exactament, pot ser esbossada a partir de la seva autocongruència vital.

La professora Laura Fontán i el professor Enric Prats, en el text «Otro elogio de la escuela», fan una apologia de la institució escolar i exploren les diferents dimensions i possibilitats que aquesta atresora, a saber: com a ubicació de trobada, com a espai per a l'atenció, com a indret que altera la temporalitat, com a punt de veneració del saber, com a lloc de conservació i de transformació i, finalment, com a paratge per a la utopia.

Les professores Raquel Cercós i Eulàlia Colldemont, amb l'aportació «Paisatges "excelars": tot cercant estructures que obrin pensaments», fan el corresponent elogi pedagògic des de la topografia. Tal com escriuen, la pedagogia està feta de paisatges i de cartografies que van variant en funció dels temps i que ens porten a reflexionar sobre l'experiència pedagògica a partir d'un paisatge informàtic com és el de l'Excel.

El professor Raúl Navarro, en el capítol «Poesía y pedagogía en la Atenas clásica: sobre el lugar de la poesía en la educación de los más jóvenes», fa un elogi de la poesia com una de les fonts d'inspiració de la pedagogia, ja que ens mostra la gran influència i projecció que la poesia tingué, amb la pedagogia, i en la formació de la joventut en la Grècia Clàssica. Com apunta l'autor, la pedagogia es va convertir en l'arena de combat entre la poesia i la filosofia, que competien per monitorar-la, i, amb el pas del temps, la dimensió poètica en la formació dels joves va anar decaient en la mesura que la tradició filosòfica adquiria renom.

En el capítol del professor Àngel Pascual, «Elogis dels grans llibres. Filiacions i genealogies d'un ideal formatiu», es fa un encomi dels grans llibres que han projectat i conformat un ideal pedagògic, i se'ns recorda l'estreta vinculació i influència que els clàssics, i la selecció d'aquests, ha tingut en l'educació. Per fer-ho, s'elabora un treball històric en què es realça el pes que tingué el positivisme francès, començant per la Bibliothèque de Comte, que intentà integrar en el seu interior les obres més importants que la humanitat havia produït, mitjançant l'elaboració posterior d'un llistat de llibres considerats els més distingits d'entre tots els escrits.

El professor Paolo Scotton, en el capítol «Del entusiasmo y la herejía. La formación en la posmodernidad», elogia la rellevància de l'entusiasme com a força vital per humanitzar l'educació i fomentar la participació activa en la cerca de coneixement i comprensió mútua, en una època en què la societat postmoderna afronta el desafiament de la pluralitat de perspectives i la falta d'una perspectiva universal. En un context plural, desagregat i caracteritzat per la primacia de la informació, resulta cada vegada més problemàtic rescatar el valor formatiu de l'experiència educativa, la qual es redueix així a una activitat merament instrumental.

En el capítol del professor Àlex Egea Andrés, «Del llibre a la pantalla: de com les narratives audiovisuals amplien la pedagogia», es fa un elogi de la intersecció entre les narratives audiovisuals i la pedagogia. Com ressalta l'autor, les narratives audiovisuals permeten representar conceptes complexos de manera tangible i evocar respostes emocionals, la qual cosa amplia el camp educatiu i estimula el pensament crític. L'autor també elogia la plasticitat de la pedagogia com a esfera d'intersecció, capaç d'adaptar-se i de dialogar tant amb el món del llibre com amb el poderós univers de les narratives audiovisuals.

En conclusió, el llibre destaca l'elogi de la pedagogia i posa de manifest l'àmplia riquesa i diversitat d'enfocaments que caracteritzen aquesta disciplina. A través d'una perspectiva etimològica, històrica i filosòfica, explora com l'elogi i l'admiració de la pedagogia transcendeixen fronteres culturals i èpoques i l'estableixen com un pilar fonamental en la transmissió del coneixement i la formació integral dels individus.

Els diversos elogis presentats en aquesta obra emfatitzen la rellevància de la sensibilitat, la sistematicitat, la crítica i la creativitat en l'àmbit pedagògic. Aprecien com la pedagogia s'entrellaça amb la poesia, l'arquitectura, l'estètica, la literatura i les narratives audiovisuals, s'enriqueix a través d'aquestes disciplines i troba en elles valuoses fonts d'inspiració.

Al llarg d'aquesta obra hem albirat la titànica tasca que implica elogiar la pedagogia i hem reafirmat el nostre compromís de perpetuar i aprofundir en el seu estudi, que ens insta com a grup de recerca a continuar qüestionant-nos, investigant i honrant la seva importància.

REFERÈNCIES

- AGUILAR, L. J. (2016). *Big Data: Análisis de grandes volúmenes de datos en organizaciones*. Alfaomega Grupo.
- BRAVO, M. T. (2009). «Retórica del duelo: el problema de la voz en Jacques Derrida». *Perspectivas Metodológicas*, vol. 9, núm. 9: 64-82.
- CHICO, P. (2006). *Diccionario de catequesis y pedagogía religiosa*. Bruño.
- ROTTERDAM, E. de (2011). *Elogio de la locura*. JG.
- PIQUÉ, A. (1988). *Els sofistes: Fragments i testimonis*. Laia.
- SUNDARESAN, I. (2011). *La princesa en la sombra*. Debolsillo (Trilogía Taj Mahal, 3).

ELOGIO A LA PEDAGOGÍA: DE LA LECCIÓN DORMIDA A LA EQUIVOCACIÓN ENTRE FLORES

DANIEL IZQUIERDO CLAVERO

L'art pedagògic és essencialment intel·ligència,
sensibilitat; temperament, fina vocació.

XIRAU (1999)

Aquí estoy yo sentado
en este minúsculo oasis,
semejante a un dátil.

NIETZSCHE (2018)

INTROITO DE ARENA

Yo,¹ estudiante, hijo del silencio imposible y de su esposa, la Ficción, he escrito estas palabras. No para cantar las alabanzas de *la Pedagogía*, esa narración descontrolada que trata de *educar* a los hombres desde la conmoción del primer esclavo acompañante² al postrer temblor terrícola fruto de la exposición del alma al saber; fruto de la cópula del saber con el alma y sus efectos circundantes.

No para cartografiar esa cuenca discursiva (cuando no, hidrográfica) que ahoga las *docencias*, desborda a los *teorizantes* y engaña a los *gestores* —políticos e inspectores de la *educación*— de sus aguas metáfora y sus luces sin hambre.

Escribo para sondar, si fuese *eso* posible, los motivos que llevaron a Pandora,³ mujer de Epimeteo, a abrir la jarra de los males dando pie a su expansión; para aventurar *qué se hizo* (Jorge Manrique,⁴ perdóname) con el único trapisondista axiológico que no escapó: *la espera, la esperanza*.

1. Guño ineludible al inicio de Walkari (1966).

2. Del griego clásico παιδίον [*paidion*] ('niño') y ἄγωγός [*agōgós*] ('guía', 'conductor'), la palabra parece provenir del griego παιδαγωγέω (*paidagōgeō*). En la antigua Grecia, el *pedagogo* era el esclavo encargado de acompañar al niño hasta la *palestra* (digamos, la *escuela*), con todos los matices epocales. De ahí que use la expresión connotativa y elíptica: *esclavo acompañante*.

3. «Aquella mujer, al quitar con sus manos la enorme tapa de una jarra los dejó diseminarse y procuró a los hombres lamentables inquietudes. Sólo permaneció allí la Espera, aprisionada entre infrangibles muros bajo los bordes de la jarra» (Hesíodo, 2000).

4. En un abuso de la confianza lingüística, aludo a Jorge Manrique porque usa el pronombre interrogativo (qué) en compañía del impersonal (se) y del pretérito de indicativo del verbo hacer (hizo), en especial en algunas de sus famosas sextillas de pie quebrado de sus *Coplas a la muerte de su padre*, en especial la XVI y la XVII: «¿Qué se hizo aquel trobar / las músicas acordadas / que tañían?».

La que alimentó *el entusiasmo* de Janusz Korczak (2018) en el gueto de Varsovia: «Si un niño te pide que repitas un cuento, otra vez el mismo, nunca te niegues. Un solo oyente es a menudo un público numeroso y agradecido. No será una pérdida de tiempo para ti» (Korczak, 2018: 49); el que lustraba la mente insondable de Ernest Hyde en su epitafio: «Cuando era joven, mi mente era como un espejo / de uno de esos coches veloces / que capta fragmentos del paisaje. / Luego, con el tiempo, / se fueron haciendo grietas / por las que entraba el mundo exterior / y podía yo mirar fuera» (Lee Masters, 2012: 142-143).

La nada que ahora sigue tiene, pues, esa pretensión: *mirar fuera* por las grietas que el tiempo ha abierto en el silencio (el diván del lenguaje) y a la par sostener, sugerir *la derrota* a la luz del deseo: el liserismo mental de lo anhelante. Para rozar —no lograr— tamaño despropósito, haré, se harán, cuatro escalas narrativas, aeroportuarias: para que los ojos estiren las piernas y rompan la retórica monocorde del viaje. Este, el vuelo, será el cociente de la división (el elogio a la Pedagogía) sometido al divisor de las escalas; dicho sea de paso, propuestas por un joven pedagogo figuerense:⁵ inteligencia, sensibilidad, temperamento, *fin*a vocación, los ingredientes —a su juicio— del buen docente.

DEL NACIMIENTO DEL ALMA MELANCÓLICA AL SILENCIO SAPIENCIAL. LA INTELIGENCIA: PRIMERA ESCALA. NATALIA Y CLARA

Tal es el nacimiento del alma melancólica,
un nacimiento con el que se gana y se pierde.
Un espejo agrietado no refleja imágenes.
Tal es el silencio de la sabiduría.

LEE MASTERS (2012: 143)

Es imposible ser matemático sin ser un poeta
del alma.

SOFÍA KOVALEVSKAYA⁶

Natalia, mi amiga matemática, me explica que conoció en Cambridge (Massachusetts) a una iraní, Maryam Mirzajani, mucho más inteligente que ella,

5. Como se habrá adivinado, el pedagogo es Joaquín Xirau (domingo, 23 de junio de 1895 – miércoles, 10 de abril de 1946), fallecido en México a los cincuenta años de edad, víctima de un accidente.

6. Carta a Sofía Kovalevskaya del 27 de agosto de 1883, citada por Gösta Mittag-Leffler en el Segundo Congreso Internacional de Matemáticos de París (1902). *Actas del Segundo Congreso Internacional de Matemáticos celebrado en París del 6 al 12 de agosto de 1900*. Gauthier-Villars: París, p. 149. Citado en Bell, E. T. (2009). *Los grandes matemáticos*. Buenos Aires: Losada, pp. 467-468.

mucho más enigmática. Una joven de treinta y dos años tocada por la gracia del hueso de Ishango y el esperma de Pitágoras.

La conoció, qué azares, durante su estancia posdoctoral estadounidense en Harvard. Natalia es graduada (también doctora) en Ciencias exactas. Estudia (se le incendian los ojos cuando lo explica) *la teoría ergódica: el comportamiento promedio a largo plazo de los sistemas dinámicos*, matiza como una niña mala.

Cuando habla, yo escucho conmovido: nunca entiendo nada.

En mi imaginación naif intuyo que sueña *la conducta humana*: el pasmo ante *el dolor o el amor*: el pasmo y sus cascadas.

Natalia es una chica hermosa, inteligente, sabia. Tanto como mi otra amiga, Clara, la catedrática frutera que abandonó *la tarima* por un delantal verde, harta de un mundo que la coaccionaba.

Clara escribió una tesis doctoral magnífica sobre (ahí es nada) el *Timeo* platónico y su sinrazón atlántida. A sus cincuenta y cuatro años, con tres carreras en el almarío —Filosofía, Filología clásica y Matemáticas— y una tesis inacabada sobre las aportaciones diofánticas (la cosa se las trae), olvidó su *cum laude* en la Pierre et Marie Curie de París, los premios extraordinarios y otras alharacas. Siempre estudió para *ignorar*, jamás para *saber*: el oxímoron verbal de la Gramática.

Clara era la persona más inteligente que he conocido. Hablaba seis idiomas: catalán, castellano, latín, francés, griego y alemán, y, además, fue frutera. Una vez dio clase; aprobó dos oposiciones sin dificultad; respiró durante tres años el monóxido anímico de la gestión educativa; cató la anoxia profesoral, esa angustia creativa que frustra los sueños en la escollera de la boca y, si tienes conciencia, te hace llorar, y abandonó *la cátedra* para vender fruta en un puestito provincial.

Clara tuvo un hijo (Raúl) que no entendió nunca por qué su madre, su mamá, vendía fruta *siendo* catedrática. Y un marido oftalmólogo que se transformaba en niño cuando ella (sabía y transparente) le daba un beso en la nuca y lo dejaba en la cama. Pedro el oculista también conocía el secreto sagrado de la fruta. Por eso callaba. Y calló el día que Ferdinand, el neurólogo, le mostró el TAC de Clarita y la sombra encefálica.

Clara se fue un martes mientras dormía, y aquí estoy yo, al agror de una pena que tizna cuando estalla,⁷ reconstruyendo sus cenizas a la luz de Natalia. *Comprender* acaso qué es *la inteligencia*: diapasón de la Pedagogía, sístole de la tiza, diástole de la Didáctica.

7. Hernández (2018: 607): «umbrío por la pena, casi bruno / porque la pena tizna cuando estalla / donde yo no me hallo no se halla / hombre más apenado que ninguno».

Comprender es jugar al mus con la vida. Jugar sin cartas.

Me agradan los espíritus que, con su vuelo, ensanchan la epidermis racional mundana. Clara acató las fauces del *mailström* cerebral leyendo los silencios de Pedro en su mirada. Y acató su sentencia hasta que no pudo integrar la pataleta de una burda metástasis pancreática; Natalia sigue viva profesando en un liceo francés. De vez en vez me escribe y me cuenta que ha hecho *avances* imposibles, que intuye no sé qué arista de qué geometría, que toda la clase suspendió su último control evaluativo.

Me lo cuenta triste porque su letra picuda, aunque domada y muda, despeja quebrantos igual que su escribiente desnuda realidades sin Realidad. Entonces yo la llamo, ella nunca se pone y, al filo de la noche, me devuelve la llamada.

Ha olvidado el suspenso, confiesa que no sabe, ya no sabe explicar; promete que me verá pronto, inventa que me quiere, que ha leído todos mis poemarios; cuenta que una alumna suya va a clase con hiyab. Natalia no se mete en cosas terrenales. Su mente anda varada en las estrellas; en la música numérica y su contorsión. Ignora *lo terrestre*, pero le duelen las prendas que tapan las cabezas contra su voluntad, sean ideológicas, textiles o de ficción.

Natalia es un cielo y habla cuatro idiomas, dos menos que Clarita: castellano, árabe, inglés y alemán. En los dos de en medio interpeló a Mirzajani (dos años después del primer encuentro) para felicitarla por la Medalla Fields que acababa de ganar.

Maryam Mirzajani era iraní y no llevaba pañuelo. Y está, como Clara, muerta... Las ecuaciones imposibles fueron, mientras vivió, su niqab; lo indescifrable, su chador. Natalia y Maryam fueron muy amigas. A Clara no la conocieron.

A menudo imagino que Clara y la Mirzajani siguen entre nosotros, entregadas a su inteligencia mineral, guarecidas del mundo. Por unos instantes, hasta que encajo sus incineraciones en mi cráneo, siento la congoja que experimentó, sin duda, el alumno confuso de Stefan Zweig:

[...] una mañana, al llegar a la universidad, me encontré con un cartel que anunciaba la interrupción de las clases durante dos días. Los estudiantes no parecían sorprendidos; yo, sin embargo, que había estado el día anterior con él, corrí a su casa espoleado por el temor de que estuviera enfermo.⁸

Me propongo correr a sus respectivas casas, *hasta que me convenzo (en vano) de que no tengo derecho a pedirles cuentas ni razones* por su desaparición. Y me

8. *Confusión de sentimientos* en Zweig (2023: 843).